

סקירת ספרים

רצח תאיר ראדה ופרשת רומן זדורוב: חמסד, צדק, אזרחים ורשתות חברתיות

אזי לב־און. ידיעות ספרים, 2023. 534 עמודים

שרון ידין*^{*}

ספרו החדש של אזי לב־און בוחן את אחת מפרשות הרצח המסעירות והמדוברות ביותר בחברה הישראלית. תקציר האירועים הכרונולוגי־משפטי הוא כדלקמן: בשנת 2006 נרצחה נערה בת 13 בשם תאיר ראדה בבית ספרה ביישוב הצפוני קצרין. לאחר כמה ימים נעצר רומן זדורוב, שעבד בשטח בית הספר כרצף, כחשוד ברצח. בשנת 2010 הורשע זדורוב ונדון למאסר עולם, אולם בשנת 2023 הוא זוכה, לאחר כמה הליכים משפטיים נוספים, לרבות משפט חוזר.

הפרשה נבחנה בשנים האחרונות בשורת חקירים עיתונאיים, סרטים וסדרות תעודה, המפורסמת שבהן היא **צל של אמת** (תימור וגלעדי, 2016). היא גם עמדה במרכזם של כמה ספרים שדנו בה מנקודות מבט שונות, אקדמיות ואחרות, ובהם: **תאירי** (ארד, 2005), **לתפור חף מפשע: מדוע אדם מודה ברצח שלא עשה?** (סדובסקי, 2010), **תאיר: המסע של אילנה ראדה** (רופא אופיר, 2018), **האיש שלא היה שם** (זדורוב, 2018) ו־**ראולי נפלה טעות? התאוריה של המשפט החוזר וניתוח פרשת זדורוב** (מנשה וגרון, 2021).

לעומת ספרים אלה, ספרו של לב־און מציע נקודת מבט אקדמית ייחודית וחשובה, המתמקדת בתפקידן של הרשתות החברתיות כפלטפורמה לאקטיביזם חברתי־משפטי שיש ביכולתו, במצבים מסוימים, להשלים את פועלה של המערכת הפלילית המדינתית ולהשפיע עליה. חשוב לציין כבר כעת כי לפעילות אזרחית זו ישנם גם חסרונות בולטים, בהם כמובן מכיר המחבר, דוגמת חוסר יעילות, אפקטיביות ומומחיות, שחיקת האמון

* ד"ר שרון ידין, מרצה בכירה למשפט ורגולציה, המכללה האקדמית עמק יזרעאל (sharony@yvc.ac.il)

הציבורי במערכות המשפט ואכיפת החוק בישראל, הטרדה של מעורבים ושאנים מעורבים בפרשה ופגיעה בשמם הטוב ובפרטיותם, ומתן דרוור לתאוריות קונספירציה.

ספרו המקיף של לב־און מחולק, למעשה, לשני חלקים מרכזיים: בחלק הראשון מובאת סקירה של החקירה וההכרעות השיפוטיות בפרשה, ובחלק השני מוצג ניתוח של הפעילות ברשתות החברתיות בקשר לפרשה. שני החלקים מרתקים וכתובים היטב, אך קורא המעוניין בכך יוכל להתעמק רק באחד מהם. החלק הראשון מציע פירוט מדוקדק של חומרי החקירה הקשורים, למשל, לזירת הרצח, השתלשלות האירועים ביום הרצח ואחריו, כיווני החקירה השונים, חקירותיו של זדורוב, הודאות, שחזור, עדים מרכזיים וחשודים. עוד כולל חלק זה סקירה של שלל ההכרעות המשפטיות בתיק, החל בהליכים שהתנהלו בבית המשפט המחוזי, דרך הערעורים לבית המשפט העליון וכלה במשפט החוזר. במסגרת זו נסקרות טענותיהם של הצדדים השונים כמו גם דעות הרוב והמיעוט של השופטים בשלל הערכאות.

בחלק השני (החל מפרק 17) פורס המחבר דיון תיאורי ונורמטיבי עשיר בפעילות האזרחית יוצאת הדופן והענפה שהתרחשה בקבוצות פייסבוק בתקופת הפרשה. לב־און טוען כי הפעילים ברשתות מילאו תפקיד חשוב בחשיפת מידע וביצירת ידע חדש, אשר תרמו להחלטה על קיום משפט חוזר ואף קיבלו מקום מרכזי בפסק הדין שניתן בסופו. הוא רואה בפרשה דוגמה ליכולתם של אזרחים להתארגן באמצעות הרשתות החברתיות כדי לקדם הליכי חקירה ושיפוט. כך, למשל, חלק זה של הספר מדגיש את תרומתם של הפעילים שיצרו תרגומים מחודשים מלאים לחומרי חקירה, הציעו פרשנויות חדשות לחומרי חקירה קיימים והצביעו על טעויות או כשלים בהבנת חומרים אלה. לדברי המחבר, תרומה זו אפשרה דיון שיפוטי מלא ומדויק יותר בעניין זדורוב.

חלק זה של הספר מציע גם טיפולוגיות חשובות של קבוצות ברשתות חברתיות, למשל קבוצות ממוקדות דיון וממוקדות השתתפות, וקבוצות המכוונות לציבור הרחב או גם לממסד, ושל פעולות אזרחיות מסוגים שונים, כגון כאלו המתקיימות ברשת או מחוצה לה. בהמשך לאלה המחבר מצביע על ייחודיותה של פרשת זדורוב בתחום האקטיביזם האזרחי המקוון, נוכח משך הפעילות האזרחית והיקפה - עשרות קבוצות פייסבוק שבהן נידונו חומרי חקירה רבים שהונגשו דיגיטלית.

ספרו של לב־און על שני חלקיו כתוב באופן קולח, בהיר ומרתק. הוא צולל לפרטי התיק והשתלשלות האירועים כשיש בכך צורך (בעיקר בחלק הראשון), אך מארגן את הכתיבה באמצעות תמות וקטגוריות המציעות לקורא פריזמות חשובות ומקוריות המאפשרות להבין פרטים אלה (בעיקר בחלק השני). מבחינה מתודולוגית, הספר מבוסס על איסוף וניתוח של חומרים משטרתיים, משפטיים וציבוריים, ובכלל זאת

חומרים שנדלו מקבוצות הפייסבוק. המחבר עושה שימוש בשיטות מחקר מגוונות, בהן נטנוגרפיה (אתנוגרפיה דיגיטלית), ראיונות, ניתוחי תוכן, סקרים וניסוי. לב־און הוא חוקר תקשורת, אך מחקרו המעמיק על הפעילות האזרחית שליוותה את פרשת זדורוב שולח זרועות לתחומי עניין ודיסציפלינות רבים וקשור אליהם קשר הדוק, ואף מעורר מחשבה אינטרדיסציפלינרית לגבי כיוונים אפשריים למחקרים נוספים בתחום.

כך, למשל, מזוית משפטית ניתן להבין את הפעילות האזרחית המקוונת שליוותה את פרשת זדורוב כמקרה של הפרטת המשפט על דרך של מיקור המונים (crowdsourcing). "מיקור המונים" - מונח חדש יחסית, המשלב "המונים" עם "מיקור חוץ" - הוא מנגנון המבקש לרתום את חוכמת ההמונים (הקהל), בעיקר באמצעות פלטפורמות דיגיטליות. יש שמגדירים אותו מודל המשמש לפתרון בעיות, ולייצור והפקה של שירות או תוצר, הרוותם את האינטליגנציה המשותפת של קהילות מקוונות למטרות ארגוניות ממוקדות (Brabham, 2013). הוא נחשב כלי חברתי וכלכלי המשמש ארגונים פרטיים וציבוריים להשגת תוצאות שאינם מצליחים להשיג בדרכים אחרות, ובעלויות נמוכות יחסית (Tucci et al., 2018).

בשנים האחרונות, מערכות משפט בכל העולם, ובכלל זה בישראל, עוברות תהליכי הפרטה במישורים שונים, כגון בהליכי גישור ובוררות, המחליפים את מערכות השיפוט הציבוריות (מילמן־סוין ורבינוביץ־עיני, 2008). גם מיקור המונים הוא כלי נפוץ בהפרטת המשפט, כגון פעילות של פיקוח וניטור חברות וארגונים פרטיים אחרים הנעשית בידי אזרחים רבים במטרה להשלים או להחליף את הפיקוח הממשלתי. לדוגמה, מאסדרים פיננסיים רבים רותמים באופן פעיל לקוחות להליך הפיקוח הרגולטורי ומעודדים אותם להגיש תלונות, למשל בגין יחס לא נאות מצד בנקים, והרגולטורים משתמשים במידע זה ככלי מרכזי לאיתור וטיפול בכשלי השוק (Plato-Shinar, 2023). גם בהקשר הסביבתי והבטיחותי נפוצה מתכונת הפעילות של ניטור ודיווח על מפגעים, נתונים ותאונות בידי אזרחים, תוך התבססות על קרבתם הבלתי אמצעית של תושבים, עובדים ובעלי עניין אחרים לאירועי בטיחות וסביבה, על כמות המדווחים הגדולה ועל הפיזור הגאוגרפי שלהם (Taeihagh, 2017).

היבט נוסף של הפרטת מערכת המשפט על דרך של מיקור המונים קשור באכיפה של נורמות תאגידיות ראויות בידי אזרחים המפעילים סנקציות חברתיות וכלכליות, המשלימות או מחליפות את הסנקציות המשפטיות המוטלות במסגרת מנגנוני אסדרה ממשלתית (Yadin, 2023). גם הליכי מדיניות וחקיקה אינם עוד נחלתו הבלעדית של השלטון, ואזרחים לוקחים בהם חלק פעיל - למשל בייזום, גיבוש, ניסוח ועדכון מסמכי מדיניות, תוכניות ממשלתיות, נורמות מנהליות וחוקים (Aitamurto & Chen, 2024).

(2017). מיקור המונים במשפט מתרחש אפוא בכל שלוש הזרועות של המדינה: ברשות השופטת, ברשות המבצעת וברשות המחוקקת.

דוגמה נוספת של הפרטת המשפט באמצעות מיקור המונים היא אזרחים המבצעים תפקידים שבאופן מסורתי שמורים לעובדי מערכות אכיפת החוק, ומסייעים, למשל, בפתרון פשעים (Logan, 2020). אזרחים המסייעים, לדוגמה, בביצוע חקירות משטרתיות, אם לבקשת המשטרה ואם מיוזמתם וללא שיתוף פעולה משטרתית, משמשים הלכה למעשה מעין סוכני אכיפה פלילית פרטיים. כך, עבודת המשטרה עוברת מעין הליך של מיקור המונים, במובן זה שחומרי חקירה מיוצרים, מעובדים ומפוענחים באמצעות פרטים רבים המתפקדים כ"בלשי כורסה" (armchair detectives). במסגרת זו, משאבי הציבור - המשקיע שעות עבודה רבות ויכול לספק כוח אדם רב, בעל סוגים מגוונים של מומחיות, רקעים שונים ומיומנויות שפה שונות - מחליפים או משלימים את המשאבים המוגבלים של רשויות המדינה. מאפיינים אלו, לצד הקרבה הפיזית והרעיונית של אזרחים פרטיים לאירועים ולזירות התרחשות ונקודות המבט המגוונות שבאפשרותם לספק, עשויים, לפחות עקרונית ובמקרים מסוימים, להפוך את מיקור ההמונים המשפטי לכוח חיוני התורם לשלטון החוק, לאכיפת החוק ולציות לחוק.

נוסף על יעילותו של מיקור המונים משפטי בקידום הליכים משפטיים, למשל באמצעות יצירה, איסוף ועיבוד של ראיות, יש בו גם ערך דמוקרטי, המקודם באמצעות השתתפות אזרחית בפעילות השלטונית. שותפות זו יכולה להקנות לאזרחים תחושה של השגת צדק פלילי באמצעות משתתפים רבים ומבוזרים, צדק שאינו מרוכז רק בידיים שלטוניות שלהן הסמכות הבלעדית לחקור, להגיש כתבי אישום ולנהל הליכים משפטיים פליליים בבתי המשפט. דברים דומים עשויים להיות תקפים גם במקרה של עתירות מנהליות, אך עניין זה - הראוי להמשך מחקר ומחשבה - חורג מהדין הנוכחי.

מנקודת מבט משפטית, שאלות המתעוררות במקרים כאלה הן, בין היתר, האם וכיצד ראוי להסדיר את פעילות האזרחים. למשל, מה יהיה משקל הראיות שאספו האזרחים במסגרת ההליכים השיפוטיים הרשמיים המתנהלים בבתי המשפט? האם הן יהיו שקולות לראיות שאספה המשטרה? כיצד ראוי שהמשטרה או גורמי אכיפת חוק אחרים יתייחסו למאמצים פרטיים כאלה של אותם "בלשי כורסה"? האם עליהם לסייע לקבוצות מסוג זה או לדכא את פעילותן, שעלולה להיות מסוכנת, לשבש חקירה או הליכי משפט, להרתיע ולהטריד עדים, לפגוע בשמם הטוב ובפרטיותם של מעורבים ושאינם מעורבים, לעודד תאוריות קונספירציה ולפגוע בשלמותן של ראיות? באילו מצבים ראוי שגורמי אכיפת חוק יסתייעו בציבור? ומה הם ההבדלים האיכותיים בהקשר זה בין זיהוי תמונתו של חשוד המופצת ברבים, למשל, ובין ניתוח

חומרי חקירה רבים וסבוכים? במסגרת הדיון הנורמטיבי בהפרטת המשפט הפלילי על דרך של מיקור המונים, האם ראוי להבחין בין גורמים שונים המעורבים, ישירות או בעקיפין, בהליך המשפטי - כגון המשטרה או גורמים חוקרים אחרים, התביעה, הסנגוריה, הקורבנות ובתי המשפט?

במסגרת דיון בסוגיות אלה חשוב להכיר גם בכך שמיקור המונים עלול לפגוע בתדמיתה של המשטרה כבעלת יכולת לנהל חקירות ביעילות תוך הישענות על משאביה וללא עזרה חיצונית מאלו שאינם מומחים בכך. פעילות פרטית זו במסגרת הליכים פליליים עלולה גם לפגוע בשקיפות ובאחריותיות הממשלתית והמשטרתית. כמו כן, השימוש המשפטי הרשמי בחומרים שאספו אזרחים, תרגומים שהציעו לחומרים מצולמים ופרשנות שנתנו לראיות, עלול לפגוע באמינות ההליך המשפטי בכלל וההליך השיפוטי בפרט, שאינם מרוכזים עוד בידי מומחים אובייקטיביים (במידת האפשר) שעיסוקם בחקירה, תביעה ושפיטה. יתרה מכך, אזרחים אלה עלולים לטעות בזיהוי חשודים ובפענוח ראיות, לבזבז זמן יקר של גורמים משפטיים רשמיים ולגרום נזקים של ממש לחקירה, לתביעה ולשפיטה.

נוסף על כך, מיקור ההמונים בהליכים משפטיים עלול להיות מוטה לטובת צד אחד, ולא לחתור דווקא לגילוי האמת אלא למתן סיוע לצד שאותו תופסים ההמונים המבקשים לקחת חלק פעיל בהליך כסובל מנחיתות כלשהי במידע וביכולת, כגון הנאשם. ואכן, מקריאת הספר עולה כי מרבית הפעילות האזרחית המקוונת בפרשת זדורוב התרכזה בסיוע להגנה. אולם, נראה כי אלו אינם בהכרח פני הדברים בכל המקרים, ופעילות אזרחית מקוונת עשויה להתמקד במאמצים לסייע לקורבנות ולתביעה. מכל מקום, יש להכיר בכך שפעילות אזרחית מסוג זה עלולה להיות אינטרסנטית וחד-כיוונית. ספרו של לב־און מניח מצע עשיר להמשך מחקר ודיון בסוגיית ההפרטה של מערכת המשפט הפלילית על דרך של מיקור המונים ובסוגיות נוספות מתחומי ידע אחרים ומגוונים. הוא מומלץ לכל מי שמתעניין באופן כללי בתקשורת ומשפט, במשפט פלילי ובאקטיביזם משפטי, ובפרט באופן שבו נושאים אלה באו לידי ביטוי בפרשת זדורוב.

רשימת המקורות

- ארד, ד' (2005). **תאירי**. ספרי צמרת.
- זדורוב, א' (2018). **האיש שלא היה שם**. ePublish.
- מילמן־סוין, פ' ורבינוביץ־עיני א' (2008). גישור בין פרוצדורה למהות: על הפרטת הצדק ושוויון בעבודה. **משפט וממשל**, יא, 573-521.
- מנשה, ד' וגרונר, א' (2021). **אולי נפלה טעות? התיאוריה של המשפט החוזר וניתוח פרשת זדורוב**. נבו.
- סדובסקי, ח' (2010). **לתפור חף מפשע: מדוע אדם מודה ברצח שלא עשה? שדה**.
- רופא אופיר, ש' (2018). **תאיר: המסע של אילנה ראדה**. ידיעות ספרים.
- תימור, מ' וגלעדי, ב' (מפיקים). **צל של אמת** [סדרת טלוויזיה]. ביצת עין הפקות.
- Aitamurto, T. & Chen, K. (2017). The value of crowdsourcing in public policymaking: Epistemic, democratic and economic value. *The Theory and Practice of Legislation*, 5(1), 55–72.
- Brabham, C. D. (2013). *Crowdsourcing*. MIT Press.
- Logan, A. W. (2020). Crowdsourcing crime control. *Texas Law Review*, 99(1), 137–163.
- Plato-Shinar, R. (2023). Shaming by bank regulators: Methods and applications. In M. Pinto & G. Seidman (Eds.), *The legal aspects of shaming: An ancient sanction in the modern world* (pp. 249–271). Edward Elgar.
- Taeihagh, A. (2017). Crowdsourcing: A new tool for policy-making? *Policy Sciences*, 50(4), 629–647.
- Tucci, L. C., Afuah, A., & Viscusi, G. (2018). Introduction to creating and capturing value through crowdsourcing. In L. C. Tucci, A. Afuah & G. Viscusi (Eds.), *Creating and capturing value through crowdsourcing* (pp. 1–8). Oxford University Press.
- Yadin, S. (2023). The crowdsourcing of regulatory monitoring and enforcement. *Law and Ethics of Human Rights*, 17(1), 95–125.